

Εισαγωγή

Σε έναν κόσμο που κατακλύζεται από ασύνδετες πληροφορίες, η διαύγεια είναι δύναμη. Θεωρητικά, όλοι μπορούν να συμμετάσχουν στη συζήτηση σχετικά με το μέλλον της ανθρωπότητας, αλλά είναι εξαιρετικά δύσκολο να διατηρήσεις τη ματιά σου καθαρή. Πολύ συχνά, δεν αντιλαμβανόμαστε καν ότι διεξάγεται κάποια συζήτηση ή ποια είναι τα καίρια ζητήματα. Δισεκατομμύρια άνθρωποι δεν έχουν την πολυτέλεια να αναρωτηθούν, γιατί έχουν πολύ πιο πιεστικά πράγματα να κάνουν: πρέπει να πάνε στη δουλειά, να φροντίσουν τα παιδιά τους ή τους ηλικιωμένους γονείς τους. Δυστυχώς, η ιστορία δεν κάνει εκπτώσεις. Αν το μέλλον της ανθρωπότητας αποφασιστεί ερήμην σας, επειδή τρέχετε για να ταΐσετε και να ντύσετε τα παιδιά σας, δεν πρόκειται να εξαιρεθείτε από τις συνέπειες. Αυτό είναι εντελώς άδικο, αλλά ποιος λέει ότι η ιστορία είναι δίκαιη;

Ως ιστορικός δεν μπορώ να δώσω στους ανθρώπους τροφή ή ρούχα – μπορώ όμως να προσπαθήσω να τους προσφέρω μια σχετική διαύγεια, κάνοντας έτσι τον παγκόσμιο στίβο λίγο πιο προσιτό. Αν αυτό δώσει τη δυνατότητα ακόμα και σε μια χούφτα παραπάνω ανθρώπους να μούνε στη συζήτηση για το μέλλον του είδους μας, θα έχω κάνει τη δουλειά μου.

Στο πρώτο μου βιβλίο, το *Sapiens*, έκανα μια επισκόπηση του ανθρώπινου παρελθόντος για να εξετάσω πώς ένας ασήμαντος πίθηκος έγινε κυρίαρχος του πλανήτη Γη.

Στο *Homo Deus*, το δεύτερο βιβλίο μου, διερευνούσα το μακροπρόθεσμο μέλλον της ζωής, μελετώντας αν οι άνθρωποι μπορεί τελικά να γίνουν θεοί και ποια είναι η απώτερη μοίρα της νοημοσύνης και της συνείδησης.

Σε αυτό το βιβλίο, θέλω να εστιάσω στο εδώ και τώρα. Με απασχολούν τα σημερινά ζητήματα και το άμεσο μέλλον των ανθρώπινων κοινωνιών. Τι γίνεται αυτή

τη στιγμή; Ποιες είναι οι σπουδαιότερες δυσκολίες και επιλογές που έχουμε μπροστά μας σήμερα; Τι πρέπει να προσέξουμε; Τι πρέπει να διδάξουμε στα παιδιά μας;

Φυσικά, με 7 δισεκατομμύρια ανθρώπους υπάρχουν και 7 δισεκατομμύρια προτεραιότητες και, όπως παρατηρήσαμε ήδη, το να μπορεί κανείς να σκεφτεί το θέμα σε όλες του τις διαστάσεις είναι μια σπάνια πολυτέλεια. Μια ανύπαντρη μητέρα που αγωνίζεται να μεγαλώσει δυο παιδιά σε κάποια φτωχογειτονιά της Βομβάης έχει την προσοχή της στραμμένη στο επόμενο γεύμα της· οι πρόσφυγες που διασχίζουν τη Μεσόγειο πάνω σε μια βάρκα χτενίζουν τον ορίζοντα για οποιαδήποτε ένδειξη στεριάς· κι ο ετοιμοθάνατος σε ένα υπερπλήρες νοσοκομείο του Λονδίνου βάζει όλη του τη δύναμη για να πάρει μια ακόμα ανάσα. Έχουν όλοι τους πολύ πιο επείγοντα προβλήματα από την άνοδο της θερμοκρασίας του πλανήτη ή την κρίση της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Κανένα βιβλίο δεν μπορεί να προσφέρει λύσεις σε όλα αυτά κι εγώ δεν μπορώ να δώσω μαθήματα σε ανθρώπους που βρίσκονται σε τέτοιες καταστάσεις. Το μόνο που μπορώ να ελπίζω είναι ότι έχω κάτι να μάθω από αυτούς.

Η οπτική μου στο βιβλίο αυτό είναι παγκόσμια. Εξετάζω τις κύριες δυνάμεις που διαμορφώνουν τις κοινωνίες σε όλο τον κόσμο και που είναι πιθανό να επηρεάσουν το μέλλον του πλανήτη μας συνολικά. Η κλιματική αλλαγή μπορεί να μην απασχολεί ούτε κατά διάνοια ανθρώπους που βρίσκονται σε καταστάσεις ζωής και θανάτου, αλλά μπορεί να κάνει τελικά ακατοίκητες τις φτωχογειτονιές της Βομβάης, να στείλει τεράστια νέα κύματα προσφύγων στη Μεσόγειο και να οδηγήσει σε παγκόσμια κρίση στην υγειονομική περίθαλψη.

Η πραγματικότητα συντίθεται από πολλά διαφορετικά νήματα, και το βιβλίο αυτό προσπαθεί να καλύψει διάφορες όψεις της δύσκολης παγκόσμιας κατάστασης δίχως να ισχυρίζεται ότι εξαντλεί το ζήτημα. Αντίθετα από το *Sapiens* και το *Homo Deus*, το βιβλίο αυτό δεν αποτελεί μια ιστορική αφήγηση, αλλά μια συλλογή από μαθήματα. Τα μαθήματα αυτά δεν καταλήγουν σε απλές απαντήσεις. Στόχος τους είναι να διεγείρουν τη σκέψη και να βοηθήσουν τους αναγνώστες να πάρουν μέρος σε ορισμένες από τις σημαντικότερες συζητήσεις της εποχής μας.

Στην πραγματικότητα, το βιβλίο γράφτηκε σε συνομιλία με το κοινό. Πολλά από τα κεφάλαια σχηματίστηκαν ως απάντηση σε ερωτήσεις που μου έκαναν αναγνώστες, δημοσιογράφοι και συνάδελφοι. Παλιότερες εκδοχές κάποιων ενοτήτων είχαν ήδη δημοσιευτεί με άλλη μορφή, πράγμα που μου έδωσε τη δυνατότητα να εισπράξω τις αντιδράσεις των αναγνωστών και να ακονίσω τα επιχειρήματά μου. Κάποια κομμάτια εστιάζουν στην τεχνολογία, κάποια στην πολιτική, κάποια στη θρησκεία και κάποια στην τέχνη. Ορισμένα κεφάλαια εξυμνούν την ανθρώπινη

σοφία, άλλα υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο της ανθρώπινης βλακείας. Το καθοριστικό ερώτημα όμως παραμένει το ίδιο: τι συμβαίνει σήμερα στον κόσμο και ποιο είναι το βαθύτερο νόημα των γεγονότων;

Τι σημαίνει η άνοδος του Ντόναλντ Τραμπ στην εξουσία; Τι μπορούμε να κάνουμε για την επιδημία των fake news; Γιατί περνάει κρίση η φιλελεύθερη δημοκρατία; Έχει επιστρέψει ο Θεός; Πλησιάζει ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος; Ποιος πολιτισμός κυριαρχεί στον κόσμο – η Δύση, η Κίνα, το Ισλάμ; Πρέπει η Ευρώπη να ανοίξει τις πόρτες στους μετανάστες; Μπορεί ο εθνικισμός να λύσει το πρόβλημα της ανισότητας και της κλιματικής αλλαγής; Τι πρέπει να γίνει με την τρομοκρατία;

Παρότι η οπτική του βιβλίου είναι παγκόσμια, δεν αγνοώ και το ατομικό επίπεδο. Αντίθετα, θέλω να τονίσω τη σύνδεση ανάμεσα στις μεγάλες επαναστάσεις της εποχής μας και την εσωτερική ζωή των ατόμων. Για παράδειγμα, η τρομοκρατία είναι τόσο ένα παγκόσμιο πολιτικό πρόβλημα όσο και ένας εσωτερικός ψυχολογικός μηχανισμός. Η τρομοκρατία λειτουργεί πατώντας το κουμπί του φόβου βαθιά στο μυαλό μας και δεσμεύοντας την προσωπική φαντασία εκατομμυρίων ατόμων. Αντίστοιχα, η κρίση της φιλελεύθερης δημοκρατίας δεν εκδηλώνεται μόνο σε κοινοβούλια και δημοσκοπήσεις, αλλά και σε νευρώνες και συνάψεις. Είναι κλισέ να επισημαίνουμε ότι το προσωπικό είναι πολιτικό. Αλλά σε μια εποχή που επιστήμονες, εταιρείες και κυβερνήσεις μαθαίνουν πώς να χακάρουν τον ανθρώπινο εγκέφαλο, αυτή η κοινοτοπία είναι πιο δυσοίωνη από ποτέ άλλοτε. Επομένως, το βιβλίο έχει παρατηρήσεις για τη συμπεριφορά μεμονωμένων ατόμων και ολόκληρων κοινωνιών.

Ο παγκοσμιοποιημένος κόσμος ασκεί πρωτοφανείς πιέσεις στην προσωπική μας συμπεριφορά και ηθική. Ο καθένας μας είναι πιασμένος σε πολλούς, τεράστιους ιστούς, που από τη μια περιορίζουν τις κινήσεις μας, αλλά συγχρόνως μεταδίδουν και το παραμικρό μας τίναγμα σε μακρινούς προορισμούς. Η καθημερινή μας ρουτίνα επηρεάζει τη ζωή ανθρώπων και ζώων στην άλλη άκρη του πλανήτη και κάποιες προσωπικές χειρονομίες μπορούν απροσδόκητα να βάλουν φωτιά στον κόσμο, όπως συνέβη με την αυτοπυρπόληση του Μοχάμεντ Μπουαζίζι στην Τυνησία, η οποία πυροδότησε την Αραβική Άνοιξη, καθώς και με τις γυναίκες που κοινοποίησαν τις ιστορίες από τη σεξουαλική παρενόχληση που είχαν υποστεί, ξεκινώντας το κίνημα #MeToo.

Αυτή η παγκόσμια διάσταση της προσωπικής μας ζωής δείχνει ότι είναι σημαντικότερο από ποτέ να αποκαλύπτουμε τις θρησκευτικές και πολιτικές μας προκαταλήψεις, τα φυλετικά και τα έμφυλα προνόμιά μας και την αθέλητη συνεισφορά μας στη θεσμική καταπίεση. Είναι όμως ρεαλιστικό κάτι τέτοιο; Πώς μπορώ να βρω μια ηθική βάση σε έναν κόσμο που εκτείνεται πολύ πιο πέρα από τους

δικούς μου ορίζοντες, που βγαίνει εντελώς έξω από κάθε ανθρώπινο έλεγχο και που θεωρεί ύποπτους όλους τους θεούς και όλες τις ιδεολογίες;

Το βιβλίο αρχίζει με μια επισκόπηση των σημερινών πολιτικών και τεχνολογικών δυσκολιών. Στο τέλος του 20ού αιώνα φαινόταν ότι οι μεγάλες ιδεολογικές μάχες ανάμεσα στο φασισμό, τον κομμουνισμό και το φιλελευθερισμό είχαν τελειώσει με τη συντριπτική νίκη του τελευταίου. Φαινόταν ότι η δημοκρατική πολιτική, τα ανθρώπινα δικαιώματα και ο καπιταλισμός της ελεύθερης αγοράς μοιραία θα κατακτούσαν τον κόσμο. Όπως συνήθως, όμως, η ιστορία έκανε μια απροσδόκητη στροφή και, αφού ο φασισμός και ο κομμουνισμός κατέρρευσαν, τώρα και ο φιλελευθερισμός βρίσκεται σε αδιέξοδο. Πού πηγαίνουμε, λοιπόν;

Το ερώτημα είναι ιδιαίτερα καίριο, γιατί ο φιλελευθερισμός χάνει την αξιοπιστία του ακριβώς τη στιγμή που οι δίδυμες επαναστάσεις της τεχνολογίας της πληροφορίας και της βιοτεχνολογίας μάς θέτουν τις μεγαλύτερες προκλήσεις που έχει αντιμετωπίσει ποτέ το είδος μας. Η συγχώνευση των δύο αυτών τεχνολογιών μπορεί σύντομα να πετάξει έξω από την αγορά εργασίας δεσεκατομμύρια ανθρώπους, υπονομεύοντας τόσο την ελευθερία όσο και την ισότητα. Οι αλγόριθμοι των Μεγάλων Δεδομένων δημιουργούν ψηφιακές δικτατορίες στις οποίες όλη η εξουσία βρίσκεται συγκεντρωμένη στα χέρια μιας μικροσκοπικής ελίτ, ενώ η πλειονότητα υποφέρει, όχι από την εκμετάλλευση αλλά από κάτι πολύ χειρότερο – από την ασημαντότητά της.

Πραγματεύτηκα εκτενώς τη συγχώνευση της τεχνολογίας της πληροφορίας με τη βιοτεχνολογία στο προηγούμενο βιβλίο μου, το *Homo Deus*. Ενώ όμως το βιβλίο εστίαζε στις μακροπρόθεσμες προοπτικές –από τη σκοπιά αιώνων ή και χιλιετιών–, αυτό το βιβλίο επικεντρώνεται στις πιο άμεσες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές κρίσεις. Αυτό που με ενδιαφέρει εδώ δεν είναι τόσο η τελική δημιουργία ανόργανης ζωής, αλλά οι κίνδυνοι που υπάρχουν για το κράτος πρόνοιας και για συγκεκριμένους θεσμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το βιβλίο δεν προσπαθεί να καλύψει όλες τις συνέπειες των νέων τεχνολογιών. Ειδικότερα, παρ' όλο που η τεχνολογία φέρνει πολλές υπέροχες υποσχέσεις, η πρόθεσή μου εδώ είναι να τονίσω κυρίως τις απειλές και τους κινδύνους. Εφόσον οι εταιρείες και οι επιχειρηματίες που βρίσκονται επικεφαλής της τεχνολογικής επανάστασης είναι φυσικό να εξυμνούν τα δημιουργήματά τους, στους κοινωνιολόγους, τους φιλόσοφους και τους ιστορικούς, όπως εγώ, πέφτει το καθήκον να κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου και να εξηγούν με ποιους τρόπους τα πράγματα μπορεί να πάνε εντελώς στραβά.

Αφού σκιαγραφήσουμε τις προκλήσεις που έχουμε να αντιμετωπίσουμε,

στο δεύτερο μέρος του βιβλίου θα εξετάσουμε το ευρύ φάσμα πιθανών αντιδράσεων. Θα μπορούσαν, άραγε, οι μηχανικοί του Facebook να δημιουργήσουν μια παγκόσμια κοινότητα που θα προστατεύει την ανθρώπινη ελευθερία και την ισότητα; Μήπως η απάντηση είναι να αντιστραφεί η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και να ισχυροποιηθεί ξανά το έθνος-κράτος; Μήπως πρέπει να πάμε ακόμα πιο πίσω και να αντλήσουμε ελπίδα από τις πηγές των αρχαίων θρησκευτικών παραδόσεων;

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου βλέπουμε πως, μολονότι οι τεχνολογικές προκλήσεις είναι πρωτοφανείς και οι πολιτικές διαφωνίες έντονες, η ανθρωπότητα μπορεί να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων αν κρατήσουμε τους φόβους μας υπό έλεγχο και αντιμετωπίσουμε με λίγο περισσότερη ταπεινότητα τις απόψεις μας. Στην ενότητα αυτή εξετάζουμε τι μπορούμε να κάνουμε για την απειλή της τρομοκρατίας, για τον κίνδυνο ενός παγκόσμιου πολέμου και για τις προκαταλήψεις και τα μίση που πυροδοτούν αυτές τις συγκρούσεις.

Το τέταρτο μέρος καταπιάνεται με την έννοια της μετα-αλήθειας και διερωτάται σε ποιο βαθμό μπορούμε ακόμα να κατανοούμε τις παγκόσμιες εξελίξεις και να διακρίνουμε το δίκιο απ' το άδικο. Είναι ικανός ο χόμο σάπιενς να κατανοεί τον κόσμο που έχει δημιουργήσει; Εξακολουθεί να υπάρχει ένα σαφές όριο που διαχωρίζει την πραγματικότητα από τη φαντασία;

Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος ενώνω όλα τα νήματα και παρατηρώ από γενικότερη σκοπιά τη ζωή σε μια εποχή απορίας, στην οποία οι παλιές ιστορίες έχουν καταρρεύσει και δεν έχουν ακόμα αντικατασταθεί από μια νέα. Ποιοι είμαστε; Τι πρέπει να κάνουμε στη ζωή μας; Τι ικανότητες χρειαζόμαστε; Με δεδομένα όσα ξέρουμε και όσα δεν ξέρουμε σχετικά με την επιστήμη, τον Θεό, την πολιτική και τη θρησκεία, τι μπορούμε να πούμε σήμερα για το νόημα της ζωής;

Όλα αυτά μπορεί να ακούγονται υπερβολικά φιλόδοξα, αλλά ο χόμο σάπιενς δεν μπορεί να περιμένει. Η φιλοσοφία, η θρησκεία και η επιστήμη δεν έχουν πολύ χρόνο στη διάθεσή τους. Οι άνθρωποι συζητάνε για το νόημα της ζωής εδώ και χιλιάδες χρόνια. Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε αυτή τη συζήτηση για πάντα. Η επαπειλούμενη οικολογική κρίση, η αυξανόμενη απειλή των όπλων μαζικής καταστροφής και η εμφάνιση νέων συγκλονιστικών τεχνολογιών δεν το επιτρέπουν. Και το σημαντικότερο ίσως, η τεχνητή νοημοσύνη και η βιοτεχνολογία να δίνουν στην ανθρωπότητα τη δύναμη να πλάσει και να σχεδιάσει εκ νέου τη ζωή. Πολύ σύντομα, κάποιος θα πρέπει να αποφασίσει πώς θα χρησιμοποιηθεί αυτή η δυνατότητα – με βάση κάποια ρητή ή υπόρρητη ιστορία για το νόημα της ζωής. Οι φιλόσοφοι είναι πολύ υπομονετικοί άνθρωποι, όχι όμως και οι μηχανικοί, ενώ οι επενδυτές είναι οι λιγότερο υπομονετικοί απ' όλους.

Αν δεν ξέρετε τι να κάνετε με τη δύναμη να σχεδιάζετε ζωή, οι δυνάμεις της αγοράς δεν θα περιμένουν χίλια χρόνια για να βρείτε την απάντηση. Το αόρατο χέρι της αγοράς θα σας επιβάλει τη δική του τυφλή απάντηση. Αν δεν θέλετε να αφήσετε το μέλλον της ζωής στο έλεος τριμηνιαίων αναφορών εσόδων, πρέπει να αποκτήσετε μια πιο ξεκάθαρη ιδέα σχετικά με το νόημα της ζωής.

Στο τελευταίο κεφάλαιο κάνω ορισμένες προσωπικές παρατηρήσεις, ως σάπιενς προς σάπιενς, προτού πέσει η αυλαία για το είδος μας και αρχίσει ένα εντελώς διαφορετικό έργο.

Πριν ξεκινήσουμε αυτό το διανοητικό ταξίδι, θα ήθελα να επισημάνω κάτι σημαντικό. Σε μεγάλο μέρος του βιβλίου πραγματεύομαι τις ανεπάρκειες της φιλελεύθερης κοσμοαντίληψης και του δημοκρατικού συστήματος. Αυτό δεν το κάνω επειδή πιστεύω ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία είναι τόσο προβληματική, αλλά –αντίθετα– επειδή πιστεύω ότι είναι το πιο επιτυχημένο και πιο ευέλικτο πολιτικό μοντέλο που έχουν αναπτύξει ως τώρα οι άνθρωποι για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του σύγχρονου κόσμου. Ενώ μπορεί να μην είναι κατάλληλη για κάθε κοινωνία σε κάθε στάδιο ανάπτυξης, έχει αποδείξει την αξία της σε περισσότερες κοινωνίες και σε περισσότερες καταστάσεις από οποιοδήποτε άλλο σύστημα. Όταν λοιπόν εξετάζουμε τις νέες προκλήσεις που βρίσκονται μπροστά μας, είναι απαραίτητο να κατανοούμε τους περιορισμούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας και να εξετάζουμε τους τρόπους με τους οποίους μπορούμε να προσαρμόσουμε και να βελτιώσουμε τους υπάρχοντες θεσμούς της.

Δυστυχώς, στο σημερινό πολιτικό κλίμα, κάθε κριτική στο φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία μπορεί να την καπηλευτούν ολιγάρχες και διάφορα ανελεύθερα κινήματα, που ενδιαφέρονται μόνο να απαξιώσουν τη φιλελεύθερη δημοκρατία, και όχι να συμμετάσχουν σε μια ανοιχτή συζήτηση για το μέλλον της ανθρωπότητας. Ενώ είναι απολύτως πρόθυμοι να συζητάνε τα προβλήματα της φιλελεύθερης δημοκρατίας, δεν ανέχονται την παραμικρή κριτική εις βάρος τους.

Ως συγγραφέας, λοιπόν, είχα να κάνω μια δύσκολη επιλογή. Να μιλήσω ανοιχτά, διατρέχοντας τον κίνδυνο να αποσπαστούν τα λεγόμενά μου από το πλαίσιο τους και να χρησιμοποιηθούν για να δικαιολογήσουν τις ανερχόμενες ολιγαρχίες; Ή να αυτολογοκριθώ; Είναι χαρακτηριστικό των ανελεύθερων καθεστώτων ότι δυσκολεύουν την ελεύθερη έκφραση ακόμα και έξω από τα σύνορά τους. Εξαιτίας του πολλαπλασιασμού τέτοιων καθεστώτων, γίνεται ολοένα και πιο επικίνδυνο να σκέφτεται κανείς κριτικά για το μέλλον του είδους μας.

Μετά από λίγη εσωτερική αναδίφηση, προτίμησα την ανοιχτή συζήτηση από την αυτολογοκρισία. Αν δεν ασκήσουμε κριτική στο φιλελεύθερο μοντέλο, δεν

μπορούμε ούτε να επιδιορθώσουμε τις ατέλειές του ούτε να το υπερβούμε. Να θυμάστε όμως ότι το βιβλίο αυτό θα μπορούσε να γραφτεί μόνο όσο οι άνθρωποι είναι σχετικά ελεύθεροι να σκέφτονται ό,τι τους αρέσει και να εκφράζονται όπως θέλουν. Αν θεωρείτε ότι το βιβλίο αυτό έχει κάποια αξία, το ίδιο θα πρέπει να πιστεύετε και για την ελευθερία της έκφρασης.

